

Recenzii

„Raport asupra celei de-a 12-a Adunări a Conferinței Bisericilor Europene” – Trondheim, 25 iunie – 2 iulie 2003, Editura Genève, 2004.

A apărut raportul final al celei de-a 12-a Adunări a Conferinței Bisericilor Europene, Trondheim, 25 iunie – 2 iulie 2003, sub titlul *Trondheim*, având tema *Iisus Hristos vindecă și reconciliază: mărturia noastră în Europa*, la Editura Genève, 2004, 336 p.

Lucrarea cuprinde rezumatul manifestărilor ecumenice în limbile engleză, franceză și germană. De o condiție grafică deosebită lucrarea începe cu un cuvânt introductiv semnat de Keith Clements, Secretarul General al Conferinței Bisericilor Europene în care acesta își exprimă întreaga grațitudine pentru organizatorii acestui eveniment ecumenic de mare importanță pentru prezentul și viitorul Europei creștine.

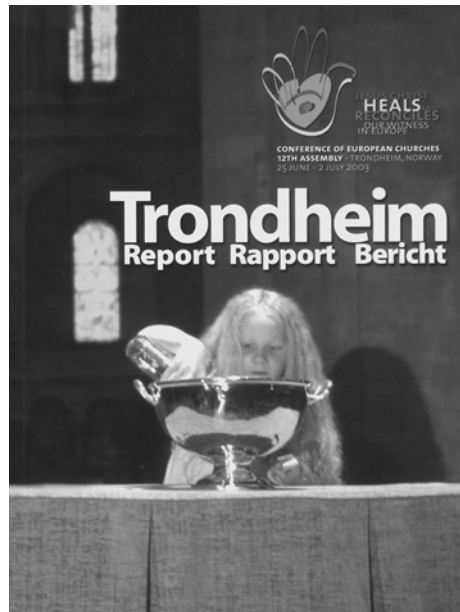
Raportul final este cuprins din trei părți:

- partea I conține un raport narativ al Adunării incluzând sesiunile plenare, audierile, slujbele liturgice și manifestările culturale. Acest raport este însoțit de excerpte din mai multe luări de cuvânt, conferințe și predici rostite cu aceste ocazii;

- partea a II-a conține textul integral al cuvântării rostite de Dr. Kenneth Kaunda despre tema generală a Adunării, precum și rapoartele Președintelui și Secretarului General al Conferinței Bisericilor Europene;

- partea a III-a include documentele majore promulgate de această Adunare:

mesajul final, raportul Comitetului cu afaceri publice și cel al Comitetului de politică a instituției, acestea fiind o bază pentru lucrările viitoare ale CBE.

Cartea conține multe fotografii care ilustrează viața și momentele cheie ale Adunării și se încheie cu un necesar glosar de abrevieri și acronime. De asemenea, această lucrare este însoțită de un CD care conține la scară mai largă documentele și rapoartele Adunării, precum și personalitățile prezente la aceasta. Unul dintre principiile adunării a fost aceea de

a fi nu doar un forum de dezbateri, ci un mediator între Bisericile Europei și societatea europeană amenințată de secularizare și de consumism.

Președintele CBE, Mitropolitul Ieremia al Elveției, în raportul său a afirmat:

„Creștinătatea are un mesaj de speranță pentru lume. În ciuda aparențelor și a dificultăților, permiteți-mi să recunosc împreună cu voi că dinamica spiritului creștin adevărat s-a pus în mișcare în Europa într-un spirit al păcii, încrederii și al stabilității” (p. 13). Înaltul ierarh a mărturisit că în cei șase ani ai mandatului său de președinte ale CBE a avut șansa să „aprofundeze semnificația colegialității și a colaborării”.

Printre luările de cuvânt ale căror excerpte se regăsesc în paginile Raportului „Trondheim” este demnă de menționat alocuțiunea Sanctității Sale Bartolomeu, Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului, ținută la slujba de deschidere a Adunării în Catedrala din Nidaros, în 26 iunie 2003, intitulată *Totul este dar, totul este har*:

„Hristos a zis: *fără Mine nu puteți face nimic*. Este uimitor că în *Filocalie*, colecția ortodoxă clasică de texte spirituale nu există alt verset din Scriptură care să fie citat mai des. Totul este dar. Totul este har. Dacă trebuie să vorbim Europei cuvânt de vindecare și de reconciliere, atunci acesta trebuie să fie cuvântul lui Dumnezeu și nu al nostru. Ceea ce trebuie să oferim lumii, noi comunitățile creștine, este nu un program, nu o ideologie, ci o persoană: *Theanthropos* (Dumnezeu-Omul) Iisus Hristos. Vindecare înseamnă mântuire; iar mântuire înseamnă Hristos Mântuitorul. (...) *Eu sunt Adevărul*, a insistat Hristos (Ioan 14, 6). Adevărul mântuitor nu este o serie de propoziții, ci o persoană vie. Mântuirea este Iisus Hristos Mântuitorul: dar ce semnificație are Hristos pentru noi? Ca un chip călăuzitor pentru a ne inspira pe noi în Adunarea noastră,

să ne amintim întâlnirea lui Hristos Cel înviat cu ucenicii Săi în seara zilei Învierii (Ioan 20, 19-20). Primul Lui cuvânt către ei *Pace vouă* este un cuvânt de vindecare și de reconciliere care le aduce bucurie. Dar următorul lui gest este să le arate stigmatele Sale, rănile Sale, semnele Pătimirii pe care le poartă în mâini și în coasta Sa. Aceste răni pe care Hristos Cel înviat le arată ucenicilor Săi sunt asumarea de către El a unei umanități suferinde. Aceleași răni sunt speranța și vindecarea noastră. Ele oferă evidența faptului că, deși Hristos a înviat biruitor asupra morții, deși curând Se va înălța la ceruri întru slavă, totuși în Persoana Sa desăvârșită încă mai este loc pentru durerea și suferința noastră. Rănile lui Hristos Cel înviat subliniază adevărul celor spuse în Epistola către Evrei: *Noi nu avem Arhiereu Care să nu poată suferi împreună cu noi, în slăbiciunile noastre, ci ispitit întru toate după asemănarea noastră, afară de păcat* (Evrei 4, 15). Aceste cuvinte ne cheamă să reflectăm asupra căii îndoite în care Hristos lucrează ca vindecător și Mântuitor. El este Mântuitorul nostru, în primul rând pentru că – conform cuvintelor Crezului nicean – este *Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat*. Mântuirea este o lucrare divină; un profet nu poate fi mântuitorul lumii, pentru că moartea unui asemenea om nu poate distruge moartea. Ca Hristos să ne salveze, El trebuie să fie Dumnezeu. Nu poate fi doar unul dintre noi.

Dar, în al doilea rând, așa cum arată Epistola către Evrei, mântuirea trebuie să atingă nivelul suferinței umane. Hristos, Dumnezeul nostru ne vindecă, nu de la o distanță sigură, nu într-o manieră exterioară, ci devenind El Însuși ceea ce noi suntem, făcându-Se total vulnerabil, acceptând în El Însuși toată durerea și plângerea noastră. „Ispitit întru toate după asemănarea noastră”, suferind cu noi și pentru noi în iubirea Sa compătimitoare, El este

este într-adevăr Vindecătorul rănit. Deși nu este unul dintre noi, El este una cu noi.

Așa cum Sf. Grigorie de Nyssa afirmă în *Cuvântările sale Catehetice*, adevărata măreție și slavă a lui Dumnezeu se vede, nu în lucrările Lui de putere absolută cum este crearea universului, nu în vreun miracol cosmic ca potolirea furtunii, ci mai degrabă în kenoză prin care El a ales să Se împărtășească din toată fragilitatea și sfărâmarea noastră, devenind ascultător până la moarte, și încă moarte pe Cruce. Împărtășirea Sa totală de umilința noastră este adevărata culme a atotputerniciei Lui divine. Dumnezeu nu a fost niciodată mai puternic decât atunci când a fost Cel mai slab.

Aceasta este calea prin care Iisus Hristos vindecă și reconciliază. Acesta este mesajul pe care noi trebuie să îl aducem Europei.

Vorbind de Hristos ca vindecare și reconciliere, mai este ceva care trebuie adăugat. Mântuirea este personală, dar nu este solitară. Nimeni nu se mântuiește singur. Ne mântuim în Biserică, ca membri ai ei și prin comuniunea noastră cu toți ceilalți membri ai ei. Vindecarea și reconcilierea în Hristos are dimensiune eclesială. Ne mântuim prin încorporarea noastră în Trupul lui Hristos, prin Taina Botezului și a Euharistiei.

Aici, în mod precis, ne întâlnim cu una dintre provocările pe care nu le putem evita la această Adunare. Unitatea noastră e genuină, dar e încă incompletă. În ciuda tuturor progreselor care s-au făcut către unitatea vizibilă – și pentru acestea slavă lui Dumnezeu – noi ortodocșii rămânem convinși că vremea încă nu a sosit pentru noi ca să ne împărtășim împreună la Masa Domnului, cu Trupul și Sângele Său sacramental. Continuă să fie anumite chestiuni doctrinare serioase asupra cărora, ca Biserici, suntem încă în dezacord; și astfel, conform cu înțele-

gerea noastră ortodoxă a Euharistiei, ar fi nerealist, și chiar neadevărat pentru noi să practicăm intercomuniunea.

Când discutăm această problemă dureroasă și disputată, fiecare dintre noi avem nevoie consistentă de a respecta buna credință și integritatea spirituală a tuturor celor care diferă de noi (...).

Aș dori să închei cu două sugestii: să fim practici și să fim tăcuți. Hristos ne privește pe noi prin ochii celor care suferă. Nu este, oare, înfricoșător?

Întâi, în toate deliberările noastre, să căutăm să fim practici și realiști. Vindecarea înseamnă îndepărtarea unor răni anume; reconciliere înseamnă depășire a diviziunilor particulare. Nu este destul să formulăm teorii; trebuie să rezolvăm prin acțiuni concrete (...).

În al doilea rând, să păstrăm câteodată tăcerea. Să facem loc în acest congres unui spațiu pentru dimensiunea isihiei și a liniștii creative. *Liniștiți-vă și cunoașteți că Eu sunt Dumnezeu* (Psalm 45, 10). Așa cum ne ascultăm unii pe alții, să-L ascultăm și pe Duhul Sfânt.

Sfântul Ignatie de Antiohia vorbește despre Hristos ca fiind *Cuvântul izvorât din tăcere*. Dacă vorbele noastre la această întâlnire nu izvorăsc din tăcerea inimii, ele se vor dovedi a fi, după expresia Sf. Pavel, *aramă sunătoare și chimval răsunător* (I Corinteni 13, 1). Dar dacă vorbele pe care le grăim Europei la această Adunare sunt într-adevăr cuvinte care izvorăsc din tăcere, atunci prin harul și mila lui Dumnezeu, ele se vor dovedi a fi cuvinte de foc, eliberatoare și făcătoare de viață”.

În Raportul „Trondheim”, mai sunt prezente alocuțiunile I.P.S. Daniel, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, Eminentei Sale Rowan Williams, Arhiepiscop de Canterbury, P.S. Episcop Finn Wagle, Excelenței Sale Kjell Magne Bondevik, Prim-ministrul Norvegiei etc.

Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit Daniel a ținut cuvântul de învățătură la Sfânta Liturghie Ortodoxă, oficiată în Catedrala din Nidaros, la sărbătoarea Sfinților Apostoli, 29 iunie 2003, intitulată *Sfinții Petru și Pavel, Apostoli și martiri în Europa*:

Sfinții Apostoli Petru și Pavel, doi oameni diferiți, chemați de Iisus Hristos să vestească aceeași Evanghelie a iubirii și a mântuirii.

Sfântul Petru se numea Simon înainte de a se fi întâlnit cu Iisus care i-a schimbat numele în Chefa (piatră). Acesta s-a născut în Betsaida Galileii, tatăl său se numea Iona, iar fratele său Andrei, cel dintâi chemat să fie Apostol. Andrei l-a prezentat pe Simon lui Iisus spunându-i: „*Am găsit pe Mesia*” (Ioan 1, 41). Simon Petru era căsătorit și era pescar de profesie. Această îndeletnicire l-a învățat să înfrunte valurile mării, să se ostenească, să se bucure de pescuire bogată sau să-și asume eșecul. Era o fire dinamică, spontan și plin de zel. Într-o zi l-a întâlnit pe Iisus din Nazaret care i-a schimbat viața și l-a făcut din pescar obișnuit „*pescar de oameni*”, adică Apostol ca să adune oameni pentru Împărăția cerurilor, pe care o predica Sf. Ioan Botezătorul și apoi Iisus zicând: „*Pocăiți-vă că s-a apropiat Împărăția cerurilor*” (Matei 4, 7). Credința sa iudaică a moștenit-o din familie și a cultivat-o la sinagogă, într-un context iudaic, puțin elenizat al Galileii, cu amestec de grupuri etnice diferite. Totuși, Simon Petru era un om simplu, el nu vorbea greaca, de aceea, mai târziu a fost ajutat în misiunea sa de ucenicul său, Ioan Marcu, acesta fiind traducător pentru el din ebraică în greacă.

Sfântul Pavel se numea inițial Saul. S-a născut în Tarsul Ciliciei (azi, în Turcia), în diasporă, ca fiu al unor evrei deportați de romani. Era un om cu o vastă cultură teologică făcută în Tars și la Ierusalim. Era cetățean roman, adică un

internațional. Vorbea limba greacă, fiind discipol al învățatului Gamaliel, un teolog al Legii lui Moise, era zelos. A fost contemporan cu Iisus din Nazaret, dar nu l-a întâlnit când Iisus a trăit pe pământ. Din zel pentru tradiția iudaică a persecutat noua comunitate a discipolilor lui Iisus din Nazaret. Dar, pe când persecuta pe creștini, în Siria, lângă Damasc, s-a întâlnit cu Iisus Cel viu în ceruri, în lumină inaccesibilă, Care l-a întrebat: „*Saule, Saule, de ce mă prigonești?*” (Fapte 9, 4). Atunci a înțeles că Iisus din Nazaret este viu și că El este cu adevărat Mesia. Tot atunci a învățat că Iisus Hristos, Capul Bisericii este nedespărțit de Biserică, Trupul Său. Saul lovea în creștini, iar Hristos simțea durerea lor, căci viața lor era viața Lui și viața Lui era viața lor. Apoi, Saul, persecutorul, convertit și botezat, devine Pavel Apostolul, misionarul cel mai zelos al lui Hristos și al Bisericii Sale.

Diferiți ca loc de naștere și cultură sau formare profesională, Sf. Petru și Pavel au fost chemați la apostolat tot în mod diferit și au primit de la Hristos și de la Biserică misiuni diferite: Sf. Petru predicarea Evangheliei între iudei, iar Sf. Pavel între neamuri (gentiles, natus). Sf. Petru apare în listele celor doisprezece Apostoli, Sf. Pavel este cel de-al treisprezecelea Apostol. În planul Său de mântuire a lumii, Hristos preferă pe fiecare om. Sf. Andrei este cel dintâi chemat, Sf. Petru este cel dintâi în liste, Sf. Ioan este cel mai iubit discipol, Sf. Pavel deși chemat ultimul, devine primul ca zel misionar. Cu fiecare persoană și cu fiecare popor, Hristos are în iubirea Sa o relație preferențială și unică, fiindcă El se dăruiește total fiecăruia din cei care cred în El și Îl iubesc pe El.

Ce au în comun Sf. Ap. Petru și Pavel?

Esențialul și plenitudinea, adică ferventa credință în Hristos și comuniunea

vie cu El. Sf. Petru a mărturisit dumnezeirea lui Iisus Hristos: „*Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu Celui Viu*” (Matei 16, 16), iar Sf. Pavel a mărturisit că în Hristos „*locuiește trupește toată plinătatea dumnezeirii*” (Coloseni 2, 9), iar tainic, credința creștină este taina lui Dumnezeu Care „*S-a arătat în trup, S-a îndreptat în Duhul, a fost văzut de îngeri, s-a propovăduit între neamuri, a fost crezut în lume, S-a înălțat întru slavă*” (I Timotei 3, 16). Ambii Apostoli au avut o puternică experiență a pocăinței sau a convertirii: Petru s-a lepădat de Hristos de trei ori, apoi a plâns cu amar (cf. Luca 22, 62) și L-a iubit pe Hristos până la moarte martirică; Pavel a persecutat Biserica lui Hristos, apoi a regretat aceasta toată viața lui și a lucrat apoi greșeala sa în și pentru Biserică mai mult ca oricare altul.

Sf. Petru și Pavel mai au în comun dragostea lor puternică pentru Hristos și pentru Biserica Sa. Biserica este zidită pe piatra credinței mărturisite de Petru, adică pe mărturisirea divinității lui Iisus Hristos (Matei 16, 13-20). De aceea, Sf. Petru însuși mărturisește că nu el, ci Hristos este piatra din capul unghiului, care ține în unire, în Biserică, pe iudei și pe celelalte popoare ale lumii: „*Apropiati-vă de El, piatra cea vie, de oameni într-adevăr neluată în seamă, dar la Dumnezeu aleasă și de preț; și voi înșivă, ca pietre vii, zidiți-vă drept casă duhovnicească, preoție sfântă, ca să aduceți jertfe duhovnicești, bine-plăcute lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos. Iar voi sunteți seminție aleasă, preoție împărătească, neam sfânt, popor agonisit de Dumnezeu, ca să vestiți în lume bunătățile Celui ce v-a chemat din întuneric, la lumina Sa cea minunată, voi care odinioară nu erați popor, iar acum sunteți poporul lui Dumnezeu; voi care odinioară n-aveați parte de milă, iar acum sunteți miluiți*” (I Petru 2, 4-5; 9-10). De aceea, Sf. Petru cere să fie păstrată dreapta credință și unitatea

Bisericii, neluând în seamă toate profetiile mincinoase: „*Dar au fost în popor și prooroci mincinoși, după cum și între voi vor fi învățători mincinoși, care vor strecura eresuri pierzătoare și, tăgăduind chiar pe Stăpânul Care i-a răscum-părat, își vor aduce lor grabnică pieire*” (II Petru 2, 1-22).

Sf. Pavel, arătând iubirea față de Hristos zice: „*Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos? Necazul, sau strâmtorarea, sau prigoana, sau foamea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau primejdia, sau sabia? Căci sunt incredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi, nici puterile, nici înălțimea, nici adâncul și nici o altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru*” (Romani 8, 35, 38-39). Iar în altă parte, arată grija pentru Biserică în lupta sa misionară: „*Pe lângă cele din afară, ceea ce mă împresoară în toate zilele este grija de toate Bisericile*” (II Corinteni 11, 28).

Sf. Apostoli Petru și Pavel mai au în comun martiriul lor în Roma, a cărui dată a fost ținută de tradiția Bisericii în 29 iunie, anul 67, în timpul persecuțiilor împăratului Nero împotriva creștinilor. Astfel ei pot fi numiți Apostoli pentru Europa și martiri în Europa.

Cu ce s-au confruntat ei în Europa din timpul lor?

În primul rând, cu o *religiozitate panteistă, idolatră și confuză* care confundă Creatorul cu creatura (Romani 2, 25) și care suprimă libertatea și diminuează demnitatea persoanei umane, înmulțind formele de sclavie spirituală și socială.

În al doilea rând, ei s-au confruntat cu autosuficiența și aroganța filosofiei greco-romane care nu putea accepta Crucea și Învierea lui Hristos, adică iubirea smerită a celui Atotputernic și învierea trupului

din moarte, deoarece fatalismul morții ținea toată lumea antică într-o sclavie a spiritului: „și să izbăvească pe acei pe care frica morții îi ținea în robie toată viața” (Evrei 2, 15). Așadar, credința în Dumnezeu care nu se confundă cu lumea trecătoare și care a biruit moartea era eliberare.

În al treilea rând, ei s-au confruntat cu autosuficiența și ostilitatea puterii politice imperiale. Sf. Petru și Pavel cer în epistolele lor să fie respectată autoritatea politică imperială cât și autoritatea administrativă și militară, ba chiar ei le numesc slujitori ai binelui social și pedepsitori ai răufăcătorilor (I Petru 2, 13-14; Romani 13, 1-13). Cu toate acestea, ei n-au confundat și n-au înlocuit puterea spirituală cu puterea seculară, nici n-au confruntat Imperiul Roman cu Împărăția cerurilor și pe împăratul trecător cu Domnul Iisus Hristos, Cel veșnic viu. De aceea, au pățimit pentru Hristos până la moarte.

Sf. Apostoli Petru și Pavel rămân pentru noi dascăli ai credinței, misionari model și rugători pentru viața și unitatea Bisericii. Prin viața, faptele și scrierile lor, ei ne îndeamnă să iubim pe Hristos, Evanghelia și Biserica Sa, să lucrăm pentru

vindecarea și mântuirea tuturor oamenilor fără deosebiri de rase și gen, de etnie și clasă socială. Ei sunt pentru noi dascăli ai reconcilierii, ai iertării, ai unității și ai sfânteniei. Ei ne învață să ne rugăm neîncetat, să lucrăm neîncetat faptele bune, dar să nu contăm niciodată pe noi înșine mai mult decât pe harul lui Dumnezeu Cel viu, arătat în Iisus Hristos. În iconografia ortodoxă, Sf. Petru și Pavel, primul și ultimul între Apostoli reprezintă comuniunea lui Israel (Petru) cu toate popoarele lumii (Pavel). Cheile Sf. Petru reprezintă pocăința și iertarea, smerenia și iubirea prin care se intră în Împărăția lui Dumnezeu. Iar sabia Sf. Pavel reprezintă puterea Cuvântului spiritual care distinge între erezie și adevăr, între egoism și iubire, între moarte și viață.

Să rugăm pe Sf. Petru și Pavel, corifei ai Apostolilor să ne ajute să fim și noi misionari zeloși în Europa de astăzi, cum au fost ei misionari în Europa din timpul lor, pentru a putea spune tuturor Bisericilor Europei „*bucurați-vă pururea în Domnul și iarăși zic, bucurați-vă !*” (Filipeni 4, 4).

Ioan Valentin ISTRATI

Petronel Zahariuc, **Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)**, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2003, 609 pagini + 55 ilustrații.

Lucrarea constituie versiunea finală a tezei de doctorat a autorului. Subiectul abordat este pe cât de important pe atât de lipsit de-o tratare corespunzătoare în literatura de specialitate. De altfel, istoria veacului al XVII-lea pentru Moldova necesită astăzi un efort de reactualizare a

cercetărilor și de revalorificare a surselor și contribuțiilor sectoriale acumulate de-a lungul timpului.

Planul lucrării cuprinde nouă capitole (cărora li se adaugă *Introducerea, Încheierea, Izvoarele și Bibliografia, Indicele și Lista ilustrațiilor*). Pe parcursul primelor

trei capitole este înfățișată familia și cariera lui Gheorghe Ștefan înainte de accederea la tronul Moldovei, precum și cadrul general al politicii interne și externe din ultimii ani de domnie ai lui Vasile Lupu. Cercetarea amănunțită a acestora îngăduie autorului să explice convingător și fără a face apel la poncifurile „istoriei romanțate”, în uz până acum, corelarea factorilor care au condus în cele din urmă la ascensiunea în scaunul domnesc de la Iași a marelui logofăt Gheorghe Ștefan, despre care Miron Costin reține că „era om deplin, capu în-tregu, hire adâncă, cât pot dzice că nascu și în Moldova oameni. La învățături so-lielor, cărților la răspunsuri, am audzit pre mulți mărturisindu să hie fostu covârșindu pre Vasilie vodă”. Concluzia autorului este că „răsturnarea lui Vasile Lupu s-a datorat conjugării intereselor stăpânilor din vecinătate, în primul rând ale lui Gheorghe Ráckóczy, dar și ale lui Matei Basarab, ale regelui polon și ale hanului tătar, cu starea de nemulțumire ce mistuia sufletele unora dintre boierii moldoveni din pricina avansului prea mare luat de boierii cu obârșie grecească în treburile interne și externe ale statului. Mugurii preeminenței grecești în viața politică a Moldovei s-au trezit la viață prea devreme (...)”.

Următoarele capitole sunt dedicate prezentării domniei lui Gheorghe Ștefan. Politica externă a domnului român (pp. 199-383) are ca finalitate menținerea, asigurarea și consolidarea domniei în contextul proiectelor ambițioase demarate de marile puteri creștine din vecinătate. Fiecărui „dosar” de politică externă i se acordă atenția cuvenită, evidențiindu-se amenințarea noului centru de putere din Răsărit, care se constituie după ce, în ianuarie 1654, cazacii trec sub suzeranitatea țarului. Abordarea problematicii politicii interne (pp. 384-392) este prilej de radiografiere exactă și de înfățișare sistematică a principalelor instituții ale

țării. Funcționarea acestora în contextul timpului și reconstituirea genealogică a marilor familii boierești (cu dregătoriile, proprietățile înrudite și influențele pe care le exercită) au fost mereu în atenția autorului, care izbuteste să depășească zona atât de frecventată a istoriei politice și să ofere pagini inedite de istorie economică și socială. Astfel este justificat numele de „domn bun” atribuit lui Gheorghe Ștefan, în timpul domniei căruia „au fost mare bivșug țărâi, la toți anii domniei sale, care s-au tărăgănat tocmai cinci ani, în pâine, în vin, în stupi, mare roadă în toate” (Miron Costin).

O atenție specială este acordată instituției bisericești și ctitoriei domnului moldovean, Mănăstirea Cașin. Deși puținii ani de domnie nu i-au îngăduit lui Gheorghe Ștefan să-și treacă numele, asemenea predecesorului său, între marii binefăcători ai Bisericii, totuși sunt destul de numeroase mănăstirile și bisericile care se bucură de atenția sa. Astfel, sunt făcute daruri, sunt rezolvate diferende ori întărite proprietăți Mănăstirilor Putna și Dragomirna (unde încep lucrările de renovare după devastările făcute de cazaci), „Trei Ierarhi” din Iași (față de călugării căreia domnul are unele rețineri datorate ocrotirii de care se bucuraseră din partea lui Vasile Lupu), Golia, Pion, Hangu, Barnova, Barnovschi, Nicoriță, Aron Vodă, „Sf. Nicolae” (sau Dealul Mare din Codrul Iașilor), Pângărați, Secu (unde se retrăsese fostul mitropolit Varlaam), Neamț (unde stăretește Dosoftei, duhovnicul lui Varlaam), Tazlău, Sucevița, Slatina, Dobromira (Soveja), Bisericani, Bistrița, Văratec, Vizantea, Todireni și Mănăstirea Doamnei, de lângă Botoșani. Este sprijinită Biserica „Sf. Nicolae Domnesc” din Iași, ca și alte biserici de mir. Deși reduse ca număr, nu lipsesc daniile către „locurile sfinte” (bunăoară Bisericii „Sf. Mormânt” îi este dăruită o broderie liturgică și un aghiazmatar din aur și argint), Mănăstirii Ivron și celei de la Giromeri din

Epir, Bisericii „Sf. Nicolae” din Scheii Brașovului ori Schitului Mare din Galiția. Sunt zugrăvite chipuri de ierarhi ai timpului, așa cum reies din inițiativele lor consemnate documentar și sunt evidențiate (de altfel pe parcursul întregii lucrări) contribuțiile clericilor la viața generală a țării (mai ales în acțiunile diplomatice, unde prin iscusința oamenilor Bisericii se finalizează acțiuni de anvergură).

Un întreg subcapitol este hărăzit Mănăstirii Cașin, ctitoria domnului, a cărei biserică are o arhitectură asemănătoare cu a Goliei din Iași. Încercând să descifreze resorturile sufletesti ce au determinat actul ctitoricesc, autorul apreciază că „Vasile Lupu a fost în cele politice un om modern, care visa chiar să-și schimbe domnia cu o împărăție, iar în cele artistice un înnoitor, care, după ce a atins o culme a stilului moldovenesc, cu biserica Mănăstirii «Sf. Trei Ierarhi», nu a ezitat să aducă în Iași un semn izbitor al stilurilor arhitectonice occidentale, biserica Mănăstirii Golia, în timp ce despre Gheorghe Ștefan se poate spune că a fost în cele politice, ca și în cele artistice mult mai echilibrat – a vrut să regăsească «cinstea» domniei de dinainte de stăpânirea turcească și a acceptat înnoirea artistică, dând totuși impresia unei concilieri cu tradiția moldovenească”.

În ultimul capitol (pp. 514-536) sunt înfățișate pribegia și sfârșitul lui Gheorghe Ștefan. Cu toate că domnul spusese

că „mai bine este să ne mănânce câinii pământului nostru decât prin alte locuri străine să murim”, va fi nevoit să ia drumul surghiunului însoțit de o curte restrânsă.

Cei zece ani de pribegie, eforturile de a-și recupera tronul (și încercările, unele discutabile, de a câștiga bunăvoința marilor Curți europene), boala, spovedania și ultima împărtășanie primită pe patul de moarte din mâinile duhovnicului Antonie, ultima dorință a domnului fiind aceea ca trupul său să fie îngropat în țară, trecerea la cele veșnice în 27 ianuarie 1667, la Stettin, pe pământ suedez, întregesc biografia nefericită a celui căruia Mitropolitul Dosoftei îi dedica următoarele versuri: „Gheorghită Ștefan vodă încă să nu-și piardă / Nedajdia de la Domnul, ce tot să să-ncreadă / Că pentru tot gresitul Dumnedzău grijaște / Cine cu drept cuget la Dâns năzuiește”.

Reconstrucția istorică a unei domnii aproape uitată este realizată exhaustiv, utilizându-se cu rigoarea medievistului întreaga gamă de izvoare avute la dispoziție și examinându-se în mod critic achizițiile bibliografice. Rezultatele îl înfățișează pe autor drept unul dintre cei mai talentați istorici ai generației tinere, lucrarea rămânând una de referință și invitând la continuarea efortului de recuperare istoriografică a secolului al XVII-lea românesc.

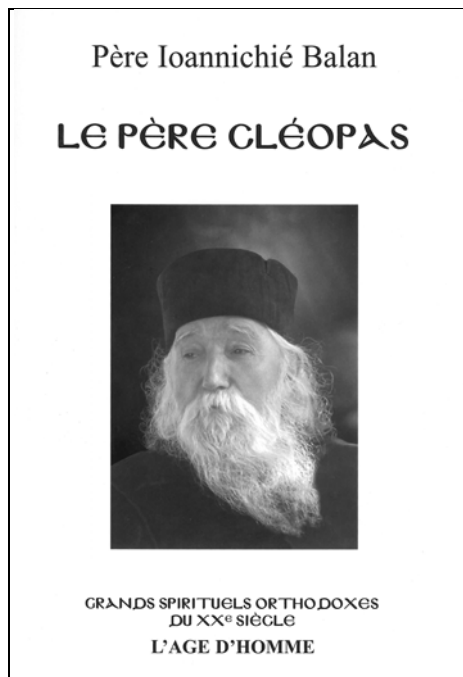
Pr. Daniel DANIELESCU

Père Ioanichie Bălan, **Le Père Cleopas**, colecția Grands Spirituels Orthodoxes du XX-e siècle, Editura L'Age de l'Homme, Lausanne, Suisse, 2003.

A apărut recent cartea Părintelui Arhimandrit Ioanichie Bălan *Le Père Cleopas*, tradusă în limba franceză de Părintele Ieromonah Marc. Lucrarea are

o prefață scrisă de Înalt Prea Sfințitul Părinte Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, iar introducerea este semnată de Jean Claude Larchet.

Această traducere a avut ca ediție originală *Viața și nevointele Arhimandritului Cleopa Ilie*, apărută la Editura TRINITAS a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, în 2002, ediția a II-a.

Având o condiție grafică deosebită, cartea este – așa cum arată I.P.S. Daniel în Prefață – o „prezentare bogată și clară a vieții și lucrării unui călugăr român apreciat în toată lumea ortodoxă” și „icoana spirituală a lucrării Duhului Sfânt în viața unei persoane consacrate lui Hristos din copilăria sa”. Înaltul ierarh zugrăvește personalitatea complexă a Părintelui Cleopa astfel: „Cartea ni-l arată pe Părintele Cleopa nu numai ca un părinte spiritual, ci de asemenea ca pe un mare misionar lucrător prin predica sa vie, plină de citate din Sfintele Scripturi și din operele sfinților [...], prin iubirea sa cunoscută sau necunoscută, prin bucuria de a primi pelerini și prin răbdarea de a-i asculta, prin sfaturile sale părintești, care uneau suferința cu speranța,

smerenia cu lupta, ascultarea cu inițiativa, bucuria iertării cu lacrimile pocăinței, iubirea lui Dumnezeu cu obișnuitul cotidianului și sfințenia cu familiaritatea”.

Introducerea ne vorbește despre originile timpurii ale creștinătății în spațiul românesc, despre rolul acestui spațiu de „punte” și de „răscruce” spirituală și culturală între Orient și Occident. După o trecere în revistă a principalelor personalități monastice și spirituale ale pământului românesc, teologul Jean Claude Larchet prezintă pe scurt marii stareți Vichentie Mălău și Ioanichie Moroi, pentru a zăbovi, cu acribie spirituală și realism teologic, asupra personalității Părintelui Cleopa Ilie. Încercând să explice „strălucirea excepțională” și impactul spiritual pe care Părintele Cleopa le-a avut asupra întregii societăți românești, Jean Claude Larchet afirmă că sfințenia Părintelui Cleopa este cheia deschiderii sale către toți oamenii, de orice condiție socială, care doreau să îi asculte sfaturile.

Partea I a cărții, *Casa părintească*, ne vorbește despre părinții și frații viitorului mare duhovnic. În partea a II-a sunt prezentate *viața și nevointele ascetice* ale Părintelui Cleopa Ilie, începând cu pruncia sa, marcată de profunđa educație creștină primită de la părinții săi și de consacrarea sa Maicii Domnului. Se vorbește despre staretul Ioanichie Moroi „purtător al Duhului Sfânt” și despre rolul său formator în viața tânărului Constantin (mai apoi Cleopa după numele de călugărie). Viața Părintelui Cleopa ne este înfățișată în momente de pregnanță spirituală, în care nevoința monastică este unită în chip unic cu vorba de duh, cu fapta memorabilă și cu entuziasmul pnevmatofor.

Partea a III-a ne înfățișează câteva din *faptele și cuvintele* Părintelui care au rămas vii printre ucenicii săi, iar partea a patra prezintă *alte cuvinte și sfaturi spirituale*, spuse într-o viață de smerenie și

de slujire a lui Dumnezeu. Lucrarea se încheie cu un necesar *Glosar* de termeni teologici și monastici, menit de a ușura accesul înțelegerii în acest univers spiritual al trăirii și cuvintelor marelui duhovnic.

Părintele Cleopa este definit prin oamenii care l-au întâlnit, prin duhovnicii de la care a învățat, dar mai ales prin ucenicii săi, rodirea sa spirituală cea mai de seamă. În toate aceste povestiri succinte, parcă izvorâte din pustia ascetică, tihna diegetică se împletește cu minunea de har a credinței, savoarea istorică se plinește prin puterea lui Dumnezeu manifestă în viața lui, durerile și vitregiile vieții se întregesc înnoitor în bucuria de o viață de a sluji lui Dumnezeu.

Din toate acestea transpare duhul său de predicator și sfătuitor de taină al oamenilor, în care umorul smereniei asumate și realismul psihologic dezvăluie experiența duhovnicească unică precum și fidelitatea față de Tradiție. Temele sale predilecte erau mântuirea omului, faptele bune, Sfânta Biserică, sfințenia etc. Profunzimea afirmației dogmatice – adânc hrănită din Scriptură și din tradiția Sf. Părinți – lua o formă discursivă și practică, în care omul simplu ori teologul venit la izvoarele Sihăstriei putea găsi propria sa cale de urmat. Nimic sistematic ori speculativ, fără să fie un răspuns la întrebările de veacuri ale lumii. Chilia sa era o școală de sfințenie fără fason, de elevație spirituală neostentativă, de tradiție discretă și stăruitoare, în care asceza nu alunecă în spirit sectar de separație ori în complex de superioritate, rigoarea nu devine crispă, iar simțirea lui Dumnezeu din zidiri nu cade în superstiție.

Traducerea în limba franceză a *Vieții și nevoițelor Părintelui Cleopa* este o mărturie elocventă a faptului că teologia trăită este sursa și fundamentul necesar al oricărui avânt exegetic, speculativ ori sistematic. Acolo, în liniștea chiliei ori în

mijlocul pelerinilor, se făurea în rugăciune cuvântul teologic nou și înnoitor. De aici rezultă realitatea că Părintele Cleopa este un model accesibil și exemplar de trăire a Tainei lui Hristos din inima omului. Fidelitatea sa eclesiologică este necesară pentru lumea creștină de astăzi, în care separarea valorică amenință să devină o pură exclusivitate ezoterică, iar accesibilitatea misionară e pândită de capcane mediatică de consum.

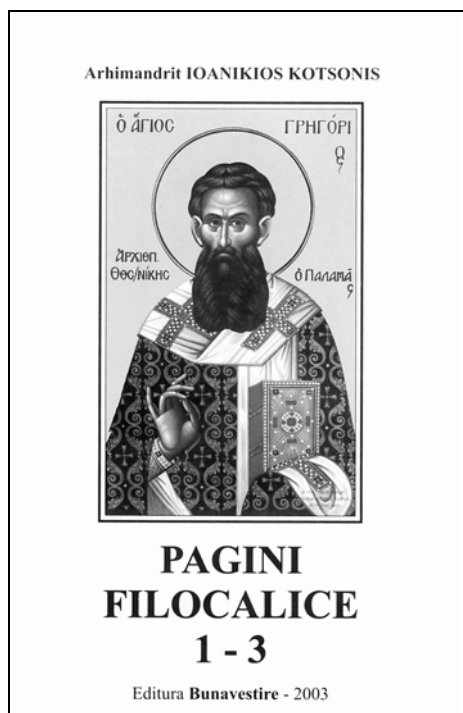
Lumea ortodoxă francofonă poate experia în această carte o sfințenie duioasă și pacifică, specific românească, în care accentele confesionale – fără a se pierde – mărturisesc iubirea de negrăit a lui Dumnezeu pentru toată făptura. Părintele Cleopa surprinde și concentrează în personalitatea sa echilibrul interior ortodox și românesc, precum și angajarea misionară și ascetică, puterea tradiției continue în Duhul Sfânt și blândețea celor ce moștenesc pământul – adică pe Hristos făcut om pentru noi. În viața părintelui, rigoarea morală este o consecință a iubirii, iar rugăciunea este temelia oricărei reflecții teologice. Cuvintele sale „smerenia este poarta mântuirii” ne dezvăluie o viață în care râvna misionară și pastorală, temeinicia, ascultarea, credința, toate acestea sunt minuni ale harului lui Dumnezeu.

Importanța acestei lucrări de spiritualitate misionară ortodoxă, tradusă în limba franceză, este cu atât mai semnificativă cu cât ea deschide lumii ortodoxe o perspectivă pur românească a sfințeniei, fără soluții radicale ori nostalgii de evaziune ori fuziune așa-zis spirituale. Realismul duhovnicesc al Părintelui Cleopa mărturisește puterea smerită și înnoitoare a Ortodoxiei românești, precum și puterea vieții ascetice de a răspunde întrebărilor acestui veac provocator cu „cuvintele vieții veșnice” (Ioan 6, 68).

Drd. Ioan Valentin ISTRATI

Arhimandrit Ioanikios Kotsonis, **Pagini Filocalice**, Ed. Buna Vestire, Bacău, 2003, 354 pagini.

A apărut la Editura Buna Vestire, Bacău, 2003, cartea Arhimandritului Ioanikios Kotsonis, *Pagini Filocalice*, tradusă din limba neo-greacă de prof. drd. Sorina Munteanu. Pe coperta cărții se află Sfântul Grigore Palama, teologul care a dat glas și a fundamentat dogmatic mișcarea isi-

astă și care a elaborat, în conformitate cu toată tradiția Bisericii anterioare lui, teologia energiilor necreate. Cartea își confirmă duhul isihast și filocalic și prin prologul semnat de autor și prin precizarea Părintelui Teoclit Dionisiatul, monah aghiorit celebru mai ales prin cartea sa, *Dialoguri la Athos*.

Lucrarea se vrea o „antologie a experienței neptice (de la grecescul nepsis –

trezvie, n.n.) a Sfinților Părinți filocalici” după expresia aceluiași Părinte Teoclit.

Structurată în trei părți, *Trezvie și Rugăciune, Minte și Harul*, cartea face o analiză teologică amplă asupra experienței isihaste în Biserica Ortodoxă. Isihia a existat *avant la lettre* dintotdeauna în practica ascetică a Bisericii lui Hristos. Autorul pornește de la datele revelate ale Scripturii pentru a fundamenta continuitatea ascetică a Ortodoxiei.

Partea I, *Trezvie și rugăciune*, evidențiază temelia scripturistică a acestor două realități eclesiologice și arată evidența incontestabilă a vieții creștine văzute ca rugăciune continuă și priveghere neobosită, încă din zorii creștinismului. Prezența ascezei neptice la profetii Vechiului Testament nu vine decât să confirme această viziune. Cuvintele lui Hristos „Privegheați și vă rugați”, parabolele Sale despre trezvie și rugăciune, toate acestea însoțite de comentarii filocalice solide, vădesc esența ascetică și rugătoare a Bisericii, ca pregustare și pregătire a Împărăției lui Dumnezeu (cap. *Trezvia – temelia vieții duhovnicești*).

Într-o continuare necesară, autorul face analiza teologică a rugăciunii lui Iisus (rugăciunea minții) și rolul ei esențial în expresia isihast-palimită a rugăciunii ascetice. Legătura intimă care se țese între omul rugător și Dumnezeu, prin harul Său necreat, transfigurează persoana umană și lumea dimprejurul ei, sfințește timpul și spațiul, concentrează axiologic și doxologic pe credincios în făptură de lumină, imprimă vieții lumina și bucuria eternității în iubire, dăruiește un sens înnoitor clipei și lumii întregi. Esența Împărăției este rugăciunea – am putea spune – pentru

că rugăciunea este dialog personal cu Dumnezeu și așteptare a unirii depline cu El (cap. *Rugăciunea și mântuirea noastră*). Mai mult decât atât, isihia trebuie să se plinească în comuniunea liturgică și responsabilă a Bisericii, lumina taborică – pe care o străvād sfinții în preaplinul iubirii lor rugătoare – trebuie să se manifeste ca lumină comunitară și eclesială în efortul pascal al Bisericii spre Împărăția lui Dumnezeu. Întreaga viață creștină este văzută – în tradiția vie a Bisericii – ca o luptă și ca o biruință, realizate de Hristos în fiecare om (cap. *Biciul lui Hristos*). Sfintele Taine ale Bisericii lui Hristos sunt lucrări ale Bisericii prin care Hristos se face „totul în toate” în cei care cred.

Părintele Ioanikios culege din înțelepciunea filocalică multe învățături de folos despre timpul, felul și intensitatea rugăciunii minții. În capitolul *Rugăciunea minții și fericirile*, autorul găsește în tezaurul ascetic al Sfinților Părinți corespondența teologică și filocalică a fiecărei fericiri rostite de Mântuitorul Hristos. *Fericirea smereniei*, *Fericirea plânsului dătător de bucurie*, *Fericirea blândeții* etc. sunt de fapt fericirile rugăciunii neînțetate. Consistența fericirii a rugătorului și esența doxologică necesară a oricărei fericiri adevărate sunt afirmate indirect de Însuși Cuvântul lui Dumnezeu, Hristos. Sfințenia este, în mod firesc și dumnezeiesc, chiar fericirea neprihănită a credinciosului rugător, care simte în rugăciune pacea și bucuria raiului lui Dumnezeu.

Autorul vorbește și despre *Crucea rugăciunii*, adică despre starea necesară de jertfă a a credinciosului care se roagă și despre osteneala purtătoare de roade a rugăciunii (cap. *Roadele rugăciunii minții*), precum și despre reciprocitatea iubirii curate cu rugăciunea (cap. *Rugăciunea minții și dragostea dumnezeiască*). Urmează o colecție patristică cu texte despre trezvie și rugăciune (Cuviosul Isihie Prezbiterul, Cuv. Nichifor Monahul, Sf.

Grigorie Palama, Sf. Calist Xanthopoulos, Sf. Nicodim Aghiritul ș.a.)

Partea a doua, *Mintea*, având ca motto filocalic: „minteia cea iubitoare de Hristos este lumina sufletului”, vorbește despre teologia minții, care este „ochiul sufletului”, poarta de intrare a binelui și răului în ființa omului. În duh patristic areopagitic, sunt analizate „cele trei mișcări ale minții”: mișcarea în linie dreaptă, cea ciclică și cea elicoidală. Mișcarea în linie dreaptă este o ieșire din sine spre exterior și ea implică în general o golire de sine a persoanei și o alipire de lucrurile exterioare. Această mișcare culminează cu o pierdere de ritm a vieții spirituale și cu o înrobire pentru cele materiale, făcându-l pe om victima mecanică a vederii empirice și exuviale care-l conduce spre animalitate și ignoranță: „Întunecat-mi-am frumusețea sufletului cu plăcerile poftelor și cu totul, mintea tărănă mi-am făcut” (Canonul cel Mare al Sf. Andrei Criteanul). Mișcarea ciclică a minții este cea în care mintea se întoarce asupra ei înseși, aflându-l acolo pe Dumnezeu și Cerul întreg: „Împărăția cerurilor este înlăuntrul vostru” (Luca 17, 21). Această ciclicitate mentală duce spre slava lui Dumnezeu și spre unirea cu El. Mișcarea elicoidală (în spirală) este preamărirea Creatorului din fapte, care însă, după căderea în păcat, s-a pervertit, opacizându-se și „mutând mintea de la Creator la creatură” (p. 157).

Puterea minții de a imprima pe ea, fie lumina harului dumnezeiesc, fie întunericul pătimitor este tratată cu acrivie filocalică. *Mintea – paznic treaz*, aducerea aminte, mintea împătimită sau desătimită, ispitită, lucrătoare ori contemplativă, sunt numai câteva dintre temele abordate de către autor în această parte. Finalul ei este însoțit de pasaje semnificative din Sfinții Părinți (de ex. Sf. Diadoh al Foticeei, Avva Isaia, Sf. Simeon Noul Teolog, Sf. Nicodim Aghioritul, Sf. Grigorie Teologul, Sf. Vasile cel Mare,

Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Calist Xantopoulos, Sf. Isaac Sirul).

Partea a treia, denumită *Harul*, aduce mărturie scripturistică, patristică și isihastă despre modul în care lucrează Dumnezeu în lume, prin energiile Sale necreate. Diversitatea nebănuită a lucrărilor dumnezeiești este pusă în evidență prin frumusețea virtuților morale ale sfinților, ca răspuns dăruitor și jertfelnic iubirii lui Dumnezeu pentru lume. Lucrarea harului în lume se aprofundează prin smerenie și multă rugăciune, într-o pedagogie divină unică și desăvârșită în fiecare persoană umană. Mărturia patristică a Sf. Macarie Egipteanul, Sf. Simeon Noul Teolog, Sf. Grigorie Sinaitul, Sf. Calist și Ignatie Xantopol sunt în măsură să arate lucrarea teandrică a Bisericii în inima omului și viața dumnezeiască a sfinților în care Hristos trăiește iubirea Treimii.

Meritul adus de această carte este că structurează tematic corpusul filocalic și se păstrează ascultător pe linia de gândire a Părinților neptici. Privegherea rugătoare ca mod de intrare în veșnicia stăruitoare a lui Dumnezeu este o permanentă a gândirii și experienței ascetice creștine. În rugăciune, fiecare clipă devine extensia valorică maximă a timpului în tinderea lui spre Dumnezeu. Așa că rugăciunea realizează *logos*-ul unic al timpului, adică îndeplinește menirea veșnică a persoanei umane, creată pentru a fi în dialog iubitor cu Treimea.

Trezvia este așadar atmosfera doxologică necesară oircărui demers dialogic și ontologic cu Dumnezeu, iar rugăciunea ca și conținut de sens și de lumină al trezviei este „sufletul sufletului” (după o apoftegmă neptică). În același timp, vremea celui rugător devine prezent al Împărăției lui Dumnezeu prin Duhul Sfânt Care se roagă pentru noi cu suspine negrăite. Sfântul actualizează în mod unic vocația de nemurire a umanității și grăbește timpul spre Înviere, comprimându-i noima în sine și realizând în el

unirea veșniciei-Hristos cu timpul personal al omului.

În conlucrarea Creatorului cu făpturile Sale, rugăciunea deschide resorturile îndumnezeirii prin asemănarea cu Dumnezeu. Perihoreza treimică este rugăciune veșnică și iubire plenară. Acesta este semnificația cuvintelor Sf. Grigorie Sinaitul, care fac sinteza lucrării mistice a Bisericii în drumul ei spre Împărăție: „Rugăciunea este Dumnezeu Care lucrează toate în toți” (*Capete după Acrostih*, cap. 113, Filocalia Românească, 7, p. 137).

Fundamentul necesar mistic și trăitor al oricărei teologii adevărate este reliefat și de practica neîntreruptă a Bisericii ca rugăciune vie către Dumnezeu. Sursele nenumărate de teologie a rugăciunii și de lumină ascetică sunt puse față în față pentru a surprinde nuanțe și profunzimi experiate de Părinții sfințeniei și preluate de întreaga Biserică. Analiza comparativă este așadar benefică din perspectivă metodologică și facilitează accesul credinciosului la corpus-ul filocalic.

Demersul unui tânăr doctorand în filosofie – în cazul de față Sorina Munteanu – de a traduce o sinteză patristică și filocalică de anvergură poate constitui un semn al implicării mai active a tinerilor filosofi – neînfeștiți de obsesii materialist-dialectice – în taina credinței și în lumina întemeietoare a teologiei. De asemenea, prezența teologiei în agora filosofică actuală poate duce la o fluidizare a deschiderii Bisericii spre dialogul cu epistemele vremii. Deja o astfel de corespondență poate fi vizibilă în cultura actuală și ea nu poate decât să fie benefică pentru ambele orientări.

Recomandăm această carte ca pe un instrument al cercetării filocalice și al aprofundării darurilor rugăciunii în fiecare credincios al Bisericii. De asemenea, stilul ei cursiv și practic o recomandă celor care se inițiază în arta și lucrarea rugăciunii.

Drd. Ioan Valentin ISTRATI